

Бігарі Марина Іванівна,
аспірант кафедри української мови,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Харків
ORCID 0000-0001-8559-5112

УДК 351:316.42

doi: 10.34213/ap.19.02.25

МОВНІ ВІДНОСИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Здійснено ретроспективний аналіз впливу різних державних утворень на мовні відносини на українських землях. Визначено низку чинників, які зумовили нинішню мовну ситуацію в Україні, ґрунтуючись на історичному досвіді провадження мовної політики на території України.

Ключові слова: українська мова, державне регулювання, мовні відносини.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі вкрай актуальним є завдання не лише стати повноцінним членом світової спільноти, але й зберегти свою ідентичність, культуру, мову. При цьому дуже важливо, щоб мова не ставала джерелом міжетнічних конфліктів, а, навпаки, слугувала консолідації, кращому взаєморозумінню народів. Світова практика показує, що найбільш істотних результатів у справі збереження і розвитку мов досягають ті держави, в яких реалізується планомірна, продумана, науково обґрунтована мовна політика.

Мовні відносини як об'єкт державного регулювання є важливою складовою більш ширшого завдання – плекання української ідентичності, адже багато науковців вважає мову підґрунтям цієї ідентичності. Передусім актуальним питанням відродження, збереження та розвитку мови є для народів, які впродовж тривалого часу зазнавали деетнізації, значна частина яких перейшла на вживання більш соціально престижної мови. У таких випадках відродження мовної своєрідності народу об'єктивно може входити у протиріччя з правом кожного з його представників на вільний вибір мововжитку. Пошук формули вирішення цього протиріччя є, власне, мовною політикою держави. Тобто, мовні відносини багато в чому стає політичним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державному регулюванню мовних відносин різних історичних періодів та регіонів сучасної України присвятили свої праці А. Баран, К. Герман, К. Гіржева, В. Гриневич, Я. Грицак, І. Ільєнко, Ю. Шевельов. Б. Кравченко зосередив свою увагу на впливі соціальних змін на національну свідомість українців; А. Рябошапко досліджував правове становище національних меншин на українських землях, В. Семенов проаналізував історичні витоки мовної регіоналізації України.

Метою статті є аналіз особливостей здійснення регулювання мовних відносин на території українських земель на основі історичних нормативних документів з визначенням чинників, які зумовили мовну ситуацію в Україні, яку ми маємо сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Складність мовних відносин на українських землях постала не спонтанно. Адже трагічна історія Української держави обумовила його гостроту і в сучасній Україні – ухвали сейму Речі Посполитої, царські накази, постанови Австро-Угорської імперії про заборону нашої мови, шкіл, церковних служб, книжок, театральних вистав, преси тощо. З часом радянські постанови та розпорядження обмежили сферу її викорис-

тання. Офіційна двомовність УРСР на практиці стала російською одномовністю.

На нашу думку, аналіз саме історичного розвитку суспільно-політичних та економічних процесів на території України в минулому може дати ключ до розуміння багатьох проблем розвитку сучасної України, у тому числі й мовної. В. Семенов у своєму дослідженні “Історичні витоки мовної регіоналізації України” відмічає, що колонізація Південної та Східної України у XVIII–XIX століттях мала наслідком виникнення мовних розбіжностей між українськими регіонами. Це було обумовлено особливостями заселення Східної та Південної України, а також процесом індустріалізації, який розпочався тут після скасування кріпосного права в Російській імперії в 1861 р. [11]. Тому в період між 1870 та 1900 роками найшвидшими темпами зростали промислові райони Російської імперії – Донецький басейн і Кривий Ріг. А водночас у результаті промислового зростання на підприємствах цього регіону збільшилась питома вага росіян. Серед найбільш досвідчених робітників важкої промисловості Півдня України тільки 25 % шахтарів і 30 % металургів складали українці, переважали в цих професійних групах росіяни [5]. Подібна ситуація простежувалася й серед представників інтелектуальної праці. У 1897 р. лише 16 % юристів, 25 вчителів і близько 10 % письменників і художників були українцями [5]. Взагалі в містах України лише третину населення складали українці і, як правило, чим більшим було місто, тим менший відсоток у ньому був українців.

Цей процес мав цілком об’єктивні причини. Зокрема, українці на той час були задіяні переважно в галузі сільського господарства і цілком зрозуміло, що для забезпечення промислових підприємств кваліфікованими робітниками уряд Російської імперії використовував етнічних росіян. Низький рівень активності українців у процесах індустріалізації та урбанізації, що відбувалися наприкінці XIX ст. на території України, можна пояснити й політичними та соціальними умовами того часу. Так, міста переважно були центрами імперської адміністрації, у них переважали росіяни, їхня мова та культура. Характерно, що попри виразне суспільне маркування (“міське”, російськомовне – престижне, а “сільське”, україномовне – відстале) конфліктність з цього приводу не надто значна. Причини полягають як у прийнятті значною частиною сільського населення свого нижчого статусу, так і у відсутності “непереборної” асиміляції з боку держави. Сільські малоосвічені українці небезпечними не вважалися, а навпаки їхня засмічена русизмами мова слугувала яскравим підтвердженням безпорадності україномовного світу.

Розглянемо основні історичні віхи впливу держав на мовні відносини на українських землях більш детально (таблиця).

Утиски українського слова мали місце не лише в середині XIX ст. й надалі, але ми розглянемо найбільш значущі впливи держав на мовні відносини на українських землях.

У 1863 р. Київський генерал-губернатор Антоненков, відповідаючи на запит у зв’язку з підготовкою Валуєвим циркуляра, доводив, що вживання української мови у друку “не може бути виправдане ані властивостями мови, ані потребами народу і має виключно політичний характер. Прихильники малоросійської історії, здобувши признання самостійної малоросійської мови, на цьому, звичайно, не зупиняться, а спираючись на відрубність мови, стануть домагатися автономності Малоросії... Із праху Шевченка народилася ціла вагата найзапекліших сепаратистів”[6, с. 88].

Таблиця

Основні історичні віхи впливу держав на мовні відносини на українських землях

Рік	Подія	Територія впливу
1627	наказ царя Михайла з подання Московського патріарха спалити в державі всі примірники надрукованого в Україні "Учительного Євангелія" Кирила Ставровецького	Лівобережна Україна
1696	ухвала Сейму Речі Посполитої про запровадження польської мови в судах і установах Правобережної України	Правобережна Україна
1720	указ царя Петра I про заборону книгодрукування українською мовою і вилучення українських текстів з церковних книг	Лівобережна Україна
1763	указ Катерини II про заборону викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії	Лівобережна Україна
1789	розпорядження Едукаційної комісії Сейму Речі Посполитої про закриття всіх українських шкіл	Правобережна Україна
1817	запровадження польської мови в усіх народних школах Західної України	Правобережна Україна
1859	наказом міністерства віросповідань та наук Австро-Угорської імперії в Королівстві Галичини та Лодомерії і Герцогстві Буковина здійснено спробу замінити українську кириличну азбуку латинською	Правобережна Україна
1863	Валуєвський циркуляр про заборону давати цензурний дозвіл на друкування україномовної духовної і популярної освітньої літератури: "ніякої окремої малоросійської мови не було і бути не може"	Лівобережна Україна
1869	запровадження польської мови як офіційної мови освіти й адміністрації Королівства Галичини та Лодомерії	Правобережна Україна
1876	Ємський указ Олександра II про заборону друкування та ввозу з-за кордону будь-якої україномовної літератури, а також про заборону українських сценічних вистав і друкування українських текстів під нотами, тобто народних пісень	Лівобережна Україна
1910	закриття за наказом уряду Століпіна всіх українських культурних товариств, видавництв, заборона читання лекцій українською мовою, заборона створення будь-яких неросійських клубів	Лівобережна Україна
1917	III Універсал Центральної Ради, де проголошувалось право на вільне уживання всіх мов на території УНР	УНР
1918	Закон "Про запровадження української мови у банківській і торговій сфері" (Центральна Рада)	УНР
1923	запровадження в СРСР політики коренізації, а отже й українізації	УРСР в межах 1922-1938 рр.
1924	закон Польської республіки про обмеження вживання української мови в адміністративних органах, суді, освіті на підвадних полякам українських землях	Галичина, Волинь (під владою Польщі 1921 – 1939 рр.)
1924	закон Королівства Румунія про зобов'язання всіх "румунів", котрі "загубили материнську мову", надавати освіту дітям лише в румунських школах	Буковина
1934	спеціальне розпорядження міністерства виховання Королівства Румунія про звільнення з роботи "за вороже ставлення до держави і румунського народу" всіх українських вчителів, які вимагали повернення до школи української мови	Буковина
1934	згортання політики коренізації	УРСР в межах 1922-1938 рр.
1938	постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) "Про обов'язкове вивчення російської мови в школах національних республік й областей", відповідна постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У	УРСР в межах 1922-1938 рр.
1943	вказівка подати проект латинізованої української абетки на кшталт Чеської	Райхскомісаріат Україна
1958	закріплення у ст. 20 Основ Законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту положення про вільний вибір мови навчання; вивчення усіх мов, крім російської, за бажанням батьків учнів	СРСР в цілому
1960-1980	масове закриття українських шкіл у Польській Народній Республіці та Соціалістичній Республіці Румунія	ПНР, СРР
1970	наказ про написання дисертацій виключно російською мовою	СРСР в цілому
1983	постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР "Про додаткові заходи з поліпшення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік" ("Андроповський указ")	УРСР в межах 1983 р.
1989	постанова ЦК КПРС про "законодавче закріплення російської мови як загальнодержавної"	СРСР в цілому
1990	прийняття Верховною Радою СРСР Закону про мови народів СРСР, де російській мові надавався статус офіційної	СРСР в цілому

[Авторська розробка за матеріалами 1; 3; 4; 6; 7; 9; 13; 14].

Суттєвим етапом у розвитку антиукраїнської політики стало підписання у 1876 р. Ємського указу. Цим документом, підписаним царем Олександром II у німецькому місті Ємсі, вимагалось: “1) Недопускати ввозу в межі Імперії і без особливого на те дозволу Гол. Упр. у Справ. Друк. будь-яких брошур, що видавалися за кордоном малоросійською говіркою; 2) друкування і видання в Імперії оригінальних творів тією самою говіркою заборонити, за винятком лише: а) історичних документів і пам’яток і б) творів художньої літератури, але з тим, щоб під час друкування історичних пам’яток обов’язково зберігався правопис оригіналів; у творах же художньої літератури не допускати жодних відступів від загальноприйнятого російського правопису, і щоб дозвіл на друкування творів художньої літератури давався не інакше, як після розгляду рукописів у Гол. Упр. у Спр. Друк. Заборонити також різні сценічні вистави і читання малоросійською говіркою, а також друкування нею ж текстів до музичних нот; припинити подальше видання газети “Кієвській телеграф” [6, с. 93–94].

У 1881 р. царський уряд зробив певне полегшення стосовно правозастосовчої практики Ємського указу, зокрема, дозволивши друкувати українські словники, тексти до нот, ставити українські театральні вистави. Останнє було особливо важливо, оскільки український театр, насправді став тією єдиною публічною трибуною, з якої у той час можна було почути українське слово.

Під час революційних подій 1905–1907 рр. українці виступили з вимогами щодо розвитку шкільництва та викладання рідною мовою. У деяких університетах було відкрито українознавчі кафедри. Однак навіть “ліберальний” царський маніфест 17 жовтня 1905 р. і “Тимчасові правила про періодичну пресу” від 24 листопада того самого року не змінили ситуацію. Ємський указ офіційно не був скасований, посадовців переслідували за вживання української мови і передплату українських видань, які побачили світ відповідно до зазначеного маніфесту.

У цілому між 1798 і 1916 рр. включно в Російській імперії було видано 3214 найменувань україномовних книжок і брошур, при цьому майже дві третини з них були надруковані після революції 1905 р. До того ж, цензурні закони утримували україномовні публікації в межах белетристики: близько трьох чвертей усіх видань, які з’явилися до 1917 р., належали до цієї категорії [7].

Створення Української Центральної Ради (УЦР), а згодом і Української Народної Республіки (УНР), відкрило нові можливості для зміни статусу української мови. Тоді після Лютневої революції настав час (хоч на кілька років – 1917–1920) боротьби за утвердження української державності, що дало й суттєві зміни в правовому статусі української мови. М. Грушевський вважав за необхідне розумно, з великим тактом і терпінням проводити в Україні мовну політику, діючи розважливо й за можливістю м’яко в переведенні тих вимог, які дійсно ставляться принципом української державності, становищем української мови як мови офіційної, державної. Законодавчо новий статус української мови був закріплений навесні 1918 р. – прийнятий Центральною Радою Закон УНР “Про державну мову” (24 березня 1918 р.) містив вимогу робити різноманітні написи, вівіски на торговельно-промислових, банкових і подібних закладах державною (українською) мовою. На виконання даного Закону Рада народних міністрів видала циркуляр губернським і повітовим комісарам, в якому підкреслювалося, що “винуваті в невиконанні даного закону будуть усуватися з посад і піддаватися під суд”. З квітня 1917 р. почали функціонувати школи з українською мовою навчання [10].

8 вересня 1917 р. Генеральний секретаріат прийняв рішення доручити комісарові при Тимчасовому уряді поставити питання щодо видання акта із зазначенням, що “офіційною мовою на Україні стає мова українська, на яку поволі має перейти і все діловодство” [9]. А вже 7 листопада 1917 р. Українська Центральна Рада проголосила III Універсал, у якому знову постало мовне питання: “В Українській народній республіці має бути забезпечено всі свободи, здобуті всеросійською революцією: свободу слова, друку, віри, зібрання, союзів, страйків, недоторканності особи і мешкання, право і можливість уживання місцевих мов в зносинах з усіма установами” [9]. У березні 1918 р. Центральна Рада знову звертається до проблем мови, ухваливши Закон “Про запровадження української мови у банківській і торговій сфері”. Так, п. 3 закону проголошувалося, що “мовою в діловодстві має бути державна українська”. Посади вчителів української мови та літератури могли обіймати лише особи, які відповідали певному освітньому цензові для викладання у цьому типові школи. Відповідно до ст. 9 Закону викладання української мови у школах мало розпочатися з початком 1918/1919 н/р. [8, с. 80].

Розуміючи важливість вирішення мовної проблеми, перший міністр освіти Центральної Ради І. Стешенко 1917 р. доручив І. Огієнкові – професору Київського університету – скласти короткі правила українського правопису. І вже восени у десятому номері журналу “Українська школа” за 1918 р. було надруковано “Найголовніші правила українського правопису”, ухвалені Правописною комісією при Міністерстві освіти. Це була перша наукова система українського правопису, що стало підсумком творчості письменників і науковців упродовж майже століття [2, с. 34].

Отже, за короткий термін діяльності Центральної Ради та її уряду, українська мова пододала шлях від майже тотальної заборони у сфері офіційного спілкування до статусу мови державної. Так, дослідник Юрій Прадід, аналізуючи документи Центральної Ради, зазначає: “Центральна Рада, незважаючи на короткий термін свого перебування у владі, заклала законодавчі основи розв’язання мовних проблем в Україні, які стосуються як української мови, так і мов національних меншостей. Позитивним до свідомої, як покаже історичний розвиток, не змогли, на жаль, скористатися уряди, що прийшли їй на зміну” [3].

УНР зазнала поразки, але самим фактом свого існування вона продемонструвала прагнення українців до державності. Цього не змогли проігнорувати й більшовицькі лідери, які пішли на створення формально суверенної УСРР/УРСР. Вони запровадили політику “коренізації”, а відтак і “українізації”, за якої мовне питання неодмінно мало постати знову. Офіційно політика коренізації відлічує свій вік від XII з’їзду РКП(б) у квітні 1923 р. Її основними завданнями були: підготовка, виховання і висування кадрів корінної національності, врахування національних факторів у формуванні партійно-державного апарату.

Для неросійських народів тодішнього СРСР “коренізація” на практиці означала дерусифікацію, появу різноманітних можливостей для представників того або іншого народу. Організація мережі шкіл усіх ступенів, закладів культури, газет і журналів, книговидавничої справи мовами корінних національностей – лиш кілька ключових моментів, які необхідно було вирішувати за офіційної державної підтримки на місцях. КП(б)У здійснювала цю політику двома напрямками, додержуючись лінії на “українізацію” і одночасно на максимальне сприяння розвитку національних меншостей. Практично цю лінію

реалізував, насамперед, наркомат освіти УСРР. Незважаючи на те, що “українізація” була неоднозначним і доволі специфічним явищем, вона була сприйнята з ентузіазмом представниками інтелігенції. Звісно, представниками у першу чергу прокомуністично налаштованими, але також і тими, хто прагнув у межах тодішньої державності підтримувати національні традиції. Невипадково завдяки зусиллям таких діячів, як академік Михайло Грушевський (він повернувся в Україну у березні 1924 р.) та інших, історичний і культурний процеси в Україні почали розглядатись як такі, що розвивалися поряд з історією Росії, а не як регіональний варіант останньої [5].

Не слід високо оцінювати наслідки офіційної “українізації”, але не варто водночас ігнорувати її здобутки, до яких можна віднести розвиток мистецтва, особливо літератури, театру, музики, кінематографу, створення профільних установ з вивчення гуманітарних, природничих та технічних наук, нарешті поширення писемності та освіти всіх рівнів – і все це українською мовою. З кінця 1921 р. почав працювати Інститут української наукової мови (ІУНМ). У 1920-х рр. інститутом було підготовлено 15 термінологічних словників із різних галузей науки. У 1925 р. за сталінською рекомендацією ЦК КП(б)У очолив Лазар Каганович, який з притаманним йому адміністративним тиском взявся “українізувати” партійно-державні кадри, оскільки саме такою була тодішня генеральна лінія Москви. Слід визнати, що під час перебування Кагановича на цій посаді у справі “українізації” було досягнуто помітних зрушень. Якщо у 1924 р. тираж усіх українських газет дорівнював 90 тис., то у 1927 р. – 500 тис. примірників [9].

У 1929 р. в УСРР виходило 54 українські газети (20 російськомовних і 11 мовами національних меншин), тобто українські газети становили 65 % загального накладу [7, с. 130].

Радикальна зміна партійної лінії на “коренізацію” відбулася між XVI (1930) і XVII (1934) з'їздами ВКП(б). Протягом 1930–1934 рр. у всіх неросійських республіках було розгорнуто чистку місцевих комуністів і безпартійної інтелігенції, знищено значну частину кадрів, які виховувалися під час “коренізації”, санкціоновано боротьбу з різного роду “національними ухилами” та проявами “буржуазного націоналізму”. Безпрецедентним було те, що Сталін поставив під сумнів лояльність всієї партійної організації України, в якій, за його твердженням, домінували “петлюрівці” і агенти Пілсудського [12]. Хоча з 1924 р. на українських землях, що належали Польщі провадилась така ж деукраїнізація, згадати хоч би закон Польської республіки про обмеження вживання української мови в адміністративних органах, суді та освіті 1924 р. [14].

У тих же 30-х рр. ХХ ст. побачило світ і спеціальне розпорядження міністерства виховання Королівства Румунія про звільнення з роботи “за вороже ставлення до держави і румунського народу” всіх українських вчителів, які вимагали повернення до школи української мови (1934), а за законом Королівства Румунія від 1924 р. мало місце зобов'язання для всіх “румунів”, які “загубили материнську мову”, надавати освіту дітям лише в румунських школах й румунською ж мовою [2].

20 квітня 1938 р. було ухвалено спільну постанову Раднаркому СРСР і ЦК КП(б)У “Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України” [13, с. 183]. Змінилася ситуація і у книговидавничій справі. У 1930 р. українською мовою було видано 6 394 назви, у 1933 р. – 3472, у 1937 р. – 2566, у 1938 р. – 2159, у 1939 р. – 1895 [13, с. 183]. У той період й вийшла на перші ролі політика, спрямована на підрив престижу української мови в

житті суспільства. Проте, з іншого боку, як зауважує Юрій Шевельов, це відбивало певні настрої серед україномовної частини населення: люди вважали непрактичним триматися мови, комунікативні функції якої дедалі вужчали, соціальна вага якої невинно зменшується [13, с. 184].

Під час війни влада знов загострює увагу на питанні реформування українського правопису. На думку дослідників, це було пов'язано, зокрема, з тим, що нацисти мали наміри замінити усі алфавіти неросійських народів латинськими. Зокрема, 28 січня 1943 р. до Києва з Берліна надійшла вказівка подати терміново проект латинізованої української абетки (на зразок чеської), яку розробляла спеціальна Правописна комісія на чолі з відомим мовознавцем В. Завітневичем [4].

Своєрідною альтернативою цим намірам стало обговорення проекту чергової версії українського правопису з основами граматики, що відбулося 26 квітня 1943 р. в Уфі. Головою цього проекту був академік Л. Булаховський, який так мотивував проведену роботу:

“1) Щоб правопис був простий і доступний для народу;

2) щоб правопис відбивав ті зміни у житті мови і народу, які відбулися і які відбуваються зараз...

3) щоб український правопис в основному далеко не відходив від правопису російського” [4].

Нова віха в наступі на українську мову розпочався з приходом до влади Володимира Щербицького у травні 1972 р., який, по-перше, уникав вживати вислів “український народ”, віддаючи перевагу терміну “народ України”, а по-друге, підкреслено ігнорував українську мову, і через те, що для місцевого апарату В. Щербицький був прикладом у всьому, то це досить негативно впливало не тільки на мовні відносини, а й на національну політику в УРСР у цілому. У червні 1978 р. ЦК КПРС прийняв постанову “Про подальше вдосконалення вивчення і викладання російської мови в союзних республіках”, котра стала ще одним кроком у наступі на національну школу. В. Щербицький та його оточення неухильно виконували рекомендації центру. Кількість книжок, що видавалися наприкінці 1970-х рр. українською мовою, впала до рівня середини 1920-х років, тобто до рівня передня “українізації”, а співвідношення російських і українських книжок, виданих в УРСР, становило 3:1 [5].

У 1960–1980 рр. відбулось масове закриття українських шкіл у Польській Народній Республіці та Соціалістичній Республіці Румунія, ні Київ, ні Москва не заперечували такий практиці у “дружніх соціалістичних республіках” [2].

І лише наприкінці 1988 р. в УРСР розгорнулася широка дискусія з приводу необхідності надання українській мові статусу державної. Утім, процес так і “застиг” на стадії обговорення.

Концептуальні засади провадження політики майбутньої незалежної держави були викладені в Декларації про Державний суверенітет України (1990 р.). Цей документ декларував зобов'язання держави щодо забезпечення національно-культурного відродження українського народу, його історичної свідомості та традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя. Документ містив положення, згідно з яким громадяни всіх національностей становлять народ України; утверджував рівність перед законом усіх, незалежно від походження, расової та національної належності, мови тощо; гарантував усім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку [2].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Питання повноцінного функціонування української мови в комунікативному просторі країни й досі залишається актуальним. Адже, самою історією доведено, що на масовому рівні двомовність у країні гармонійною не буває – вона є певною нестійкою рівновагою, яка згодом або перетворюється на одномовність, або призводить до розпаду держави через міжмовний конфлікт. Тому консолідуючу функцію у суспільстві має виконувати мова, котра є спільною для всіх членів суспільства. Підтримуючи ідею статусу української мови як єдиної державної в сучасній Україні, не можемо ігнорувати права громадян, які є представниками національних меншин, зокрема поляків, кримських татар, євреїв чи росіян. А врахування та вивчення досвіду попередніх державних утворень має допомогти вберегтися від помилкових рішень, що можуть призвести до ескалації національних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Баран А. В. Діяльність депутатів-українців в австрійському парламенті (1897–1918 рр.): історико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2013. 28 с.
2. Герман К. Ф. Історія української мови : підручник для філологіч. ф-тів ун-тів. Чернівці : Рута, 2001. 124 с.
3. Гіржева К. Подія дня... в 1918 році. URL: https://polemix.com.ua/ua/article/podya_dnya_v_1918_rots-4175112 (дата звернення: 15.04.2019).
4. Гриневич В. Суспільно-політичні настрої населення України в роки Другої світової війни. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. № 2. С. 405–434.
5. Грицак Я. Й. Нариси з історії України: формування української модерної нації. 2-ге вид. Київ : Генеза, 2000. 249 с.
6. Ільєнко І. О. В пазурах у двоглавого : Українство під царським гнітом (1654–1917). Київ : Ярославів Вал, 2004. 226 с.
7. Кравченко Б. О. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / пер. з англ. Київ : Основи, 1997. 423 с.
8. Національні відносини в Україні у ХХ ст. : зб. док. і мат. Київ : Наук. думка, 1994. 560 с.
9. Реєстр розсекречених архівних фондів України : міжархів. довідник. Т. 1: Розсекречені архівні фонди центральних державних архівів України. Кн. 2: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України / Укрдержархів України, Центр. держ. архів вищих органів влади та упр. України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства ; упоряд. Н. Григорчук, С. Зворський, Н. Маковська. Київ, 2012. 382 с.
10. Рябошапка Л. І. Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 28 с.
11. Семенов В. М. Історичні витоки мовної регіоналізації України. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2010. № 2 (38). С. 204–209.
12. Сталин и Каганович. Переписка 1931–1936. URL: <https://archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-Stalin-Kaganov.php> (дата звернення: 15.04.2019).
13. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус. Чернівці : Рута, 1998. 207 с.
14. Klemensiewicz Z. Historia j ęzyka polskiego. Warszawa, 2002. 534 s.

References

1. Baran, A.V. (2013). Diialnist deputativ-ukraintsiv v avstriiskomu parlamenti (1897–1918 rr.): istoryko-pravove doslidzhennia. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
2. Herman, K.F. (2001). Istoriiia ukrainskoi movy. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
3. Hirzheva, K. Podiia dnia... v 1918 rotsi. URL: https://polemix.com.ua/ua/article/podya_dnya_v_1918_rots-4175112 [in Ukrainian].
4. Hrynevych, V. (2007). Suspilno-politychni nastroi naseleennia Ukrainy v roky Druhoi svitovoi viiny [Socio-political attitudes of the population of Ukraine during the Second World War]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*, 2, 405–434 [in Ukrainian].

5. Hrytsak, Ya.Y. (2000). *Narysy z istorii Ukrainy: formuvannia ukraïnskoï modernoï natsii*. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
6. Iliencko, I.O. (2004). *V pazurakh u dvohlavoho: Ukraïnstvo pid tsarskym hnitom (1654–1917)*. Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
7. Kravchenko, B.O. (1997). *Sotsialni zminy i natsionalna svïdomist v Ukraïni XX cen*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
8. *Natsionalni vidnosyny v Ukraïni u XX cen.* (1994). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
9. *Reiestr rozsekrechenykh arkhivnykh fondiv Ukraïny : mizharkhiv. dovidnyk. T. 1: Rozsekrecheni arkhivni fondy tsentralnykh derzhavnykh arkhiviv Ukraïny. Kn. 2: Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukraïny.* N. Hryhorchuk, S. Zvorskyi, N. Makovska (Eds.). (2012). Kyiv [in Ukrainian].
10. Riaboshapko, L.I. (2002). *Pravove stanovyshche natsionalnykh menshyn v Ukraïni (1917–2000). Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
11. Semenov, V.M. (2010). *Istorychni vytoky movnoi rehionalizatsii Ukraïny [Historical origins of language regionalization of Ukraine]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, 2 (38), 204–209* [in Ukrainian].
12. Stalyn y Kahanovykh. *Perepyska 1931 – 1936*. URL: <https://archives.gov.ua/Sections/Famine/Publicat/Fam-Stalin-Kaganov.php> [in Russian].
13. Shevelov, Yu. (1998). *Ukraïnska mova v pershii polovyni dvadtsiatoho stolittia (1900–1941): stan i status*. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
14. Klemensewicz, Z. (2002). *Historia j ęzyka polskiego*. Warszawa.

*Bigari M. I., Postgraduate Student of Ukrainian Language Department,
KRI NAPA,
ORCID 0000-0001-8559-5112*

LANGUAGE RELATIONS AS AN OBJECT OF STATE REGULATION: A RETROSPECTIVE ANALYSIS

Language relations as an object of state regulation is an important component of the broader task of fostering Ukrainian identity, as many scientists consider language to be the basis of this identity. The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the language relations regulation on the Ukrainian lands territory based on historical normative documents with determination of the factors that caused the language situation in Ukraine that we have today.

An important step in the development of anti-Ukrainian policy was the signing in 1876 of the Yemsky Decree on the prohibition of printing and importing from abroad any Ukrainian-language literature, as well as on the prohibition of Ukrainian stage performances and printing of Ukrainian texts under notes, folk songs etc.

Within a short period of activity of the Central Rada and its government, the Ukrainian language has overcome the almost total ban on official communication to the status of a state language.

The Ukrainian public republic was defeated, but by the very fact of its existence it demonstrated the desire of Ukrainians for statehood. This could not be ignored by the Bolshevik leaders who went on to create a formally sovereign USSR. They introduced “Ukrainization”, for which the language issue was bound to be raised again. The effects of official “Ukrainization” should not be highly appreciated, but its achievements, which can be attributed to the development of the arts, especially literature, theater, music, cinema, creation of specialized institutions for the study of the humanities, natural and technical sciences, finally the spread of literacy and education at all levels – all in Ukrainian.

In 1960-1980 there was a mass closure of Ukrainian schools in the Polish People's Republic and the Socialist Republic of Romania. And it was not until the end of 1988 that there was a wide debate in the USSR about the need to give Ukrainian the status of a state language. The conceptual foundations for pursuing the policy of the future independent state were set out in the Declaration on State Sovereignty of Ukraine (1990), which declared the state's commitment to ensuring the national and cultural revival of the Ukrainian people, including the Ukrainian language.

Key words: Ukrainian language, state regulation, language relations.

Надійшла до редакції 15.09.2019 р.